

ՀԱՐԻԱԳԻՐԸ երեքգունան գեղեցիկ ամէն ակետարանի սկիզբն: — ԽՈՐԱԳԻՐԸ աղիւսակի համեմատութեան ակետարանաց եւ որիւք սկզբնագործ կարծես: — ԽՈՐԱԳԻՐԸ Եւ իւրաքանչիւր ակետարանի սկիզբն, ըստ շաւոր: — ԼՈՒՍԱՆՑԱՀԱՐԻՐԻԸ թուով իւր 207, ըստ ակն ծաշակաւոր: — ԿԱՐԸ թուով շուր իւրաքանչիւր ակետարանի սկիզբն: — ԴԱՍԱՐԸ թաւաթիւն էնք, այլապէս աղիւսակն թիւնց երկրորդ երեսները են, եւ ի վերջոյ այլապէս թիւնց: Սյս մասեղու վայր ակետարանի այլապէս կտորներ կան ստիպակաւոր: — ԺԱՄԱՆԱԿ ԻՈՃԳ (— 1724): — ԳՐԻՉ Դանակ երէց: — ՏԵՂԻ Հէյ-թոն: — ՏԵՂԻ Զուպիցի Զարար: — ԵՈՇԱՍԱԿԱԳՐՈՒԹԻՆ զիւստը յիշատակարան՝ թ. 239—300:

Մատենան Եւ Երաբու, ամբողջական, եւ կը բովանդակէ Զորս Աւետարանի, եւ ի սկզբան Լատենատական ողիւսակն հաստատուած ակետարանաց:

ԵՈՇԱՍԱԿԱԳՐՈՒԹԻՆԸ: 1. Ս. Մարգարէ նկարին կապիկ կողմէ գրուած է. «Գրքանիս եւ ինչ ի կատարեման առաջ ակեղ գտառառանքն ահա նուառտի որ եւ դորով թերի եւ զարգացեալ մեղաց մին որդրման որդրման տեր յիսուս եւ ծնողաց իմաց եւ սրբիկին մեղաց աւիտիկն դպրի եւ կրտսեր մեղքեւեղիկի որ առ քրիստոսի փոխեալ եւ ի թվին Հայոց Ռ. Ճ. Հ. Ի. (= 1728) Ատուած որդրմի առաջեկ եւ մեղ այլ, եւ ձեզ այլ որդրմեցի ի միասանգամ գալուտեան ամէն:

2. Եղվաննու նկարին կապիկ. «Հատ հայադանը կրկն որդի իմ. եւ տանին էսած բանտ եւ մեռաւ. Ատուած որդրմի առաջեկ եւ ձեզ որդրմի:

3. Գլխաւոր յիշատակարան (թ. 329—380): «Փառք ամենապարգեւ երրորդութեան . . . Սրբ քրիստոսի փոխեալ իսրհրդեալք բարեպաշտ ամ եւ երկրեւան յաւանայն իսրհրդէն զորդիք եւ կողակեցեալ դէշխանին զոր ըստ իմաստաւ փառաւորակնին ստացալ զան ծնացական. Ի վայելեալն որդրման եւ մարգար ընթերցող քահանայից եւ յիշատակ իմանց հոգեւոյ: Արք քրիստոս լուսնոյ ակետաց արքայութեան հանուրց պարգեւաց: Ի թվականին Հայոց Ռ. Ճ. Հ. Ի. ի կաթողիկոսութեան կեկեղեցոց Տէր յովհաննիս: Ի հայրապետութեան Տէր կարապետի ի գաւառս Գեղարմիկոյ ի գիւղաքաղաքի ի Վիլնայ: Ընդ հովանեակ առքեր առաւածանին, եւ այլ ամենայն որդրութեանն տուր եկեղեցեան եւ առք ակետարանաց եւ առք նշանացն որ առաւ կան մեղ ի յաւանութիւն: Գծադրեցեալ առք ակետարան: Չեաւոր մեղաւման հոգ եւ մոխիր նուառտ կոխան ահալ էրէցու: արք երես անկեալ աղաթմ գգառս ամենեցուն: Հայոցնք ի յամենայն որ ձեր մեկ Հայոց մեղայիւն Ատուած ձեզ եւ մեղ որդրմեցի ի միասանգամ գալուտեան ամէն: Այլ յիշեցեկ եւ Ատուած որդրմի առաջեկ ֆառնոցի յուպնիցի զարարին եւ կողակեցեալն ղէշխանին եւ հայրին մարկոսին եւ հանիկ մարգարային, եւ աղայոցն պաղարմին եւ մարկոսին: Ատուածաւորակն պաղարմին եւ յովհաննիս եւ քրիստոս իմանին եւ վարդէին, եւ հարսերուն թուրկանին ղէշխանին, այլեւնին եւ տանքն տանեկեցի ամենեցուն եւ ամենայն արեւանմերձ աղգականացն. որ ե յիշատակ յաւանանակն ի դուռն որ . . . (երեսուն): Այլ յիշեցեկ եւ Ատուած որդրմի առաջեկ. այսուհետեւ ոչ որ ունի իշխանութեան հանելոյ կամ գրաւելոյ ի յաղգարան, կամ յաւառնոց եփէ յաղգարն, զման յաղգարն առջեկ եւ որ յիշէ Հայոց մեղային յիշեալ լիջիք ի միասանգամ գալուտեան ամէն: Հայոց:

2.

Ա Ե Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ՌՃԻՆ=1696:

ԹՈՒՂԹԸ 373, էՂ 746: — ՄԾԹՈՒԹԻՒԹԻՆ 10, 5 × 8: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ 7, 5 × 5, երկսին, իւրաքանչիւր 7, 5 × 5: — ՏՈՂԹ 17: — ՆԻԾԹ ԹՈՒՂ քարակ եւ աւ-

ողորկ: — ԿԱՐՄ արեւելեան, կաշկպատ տախտակեալ, արծաթեալ երկու խաչերով երկու երեսները: — ՀԱՄ-ԳԱՄԱՆԸ ոչ լաւ պահուած, շատ տեղ նսեմ ղկարք տակալանած: — ԳՐԻ ՄԱՆՔ քողորգի, ըստական մաշուր: — ՀԱՐԻԱԳԻՐԸ կան երկգունան, կարմիր եւ կանաչ: — ԽՈՐԱԳԻՐԸ Եւ իւրաքանչիւր ակետարանաց սկիզբն: — ԼՈՒՍԱՆՑԱՀԱՐԻՐԻԸ թուով 198, փոքր եւ անարունատ: — ԿԱՐԸ Եւ իւրաքանչիւր ակետարանաց սկիզբն: — ԴԱՍԱՐԸ թաւաթիւն թիւնց, էՂ 52—58 լը պակնին ծնուադրէն: ԺԱՄԱՆԱԿ ԻՈՃԳ (— 1696): — ԳՐԻՉ Մարգարէ երէց: — ՏԵՂԻ Մարաշ: — ԵՈՇԱՍԱԿԱԳՐՈՒԹԻՆ զիւստը թ. 370:

Մատենան Եւ Երաբու, բոլոր այժմ մասամբ պահպանուր բաղաժիւթի թղթեր ինկած ըլլալով:

ԵՈՇԱՍԱԿԱԳՐՈՒԹԻՆԸ: Գլխաւոր յիշատակարան (թ. 370): «Փառք ամենիցն . . . Սրբ քրիստոս առք ակետարանս ի քաղաքն որ առ Բաբելոն ի կաթ ի որ առ ոչ ղէլէ ընդ հովանեակ առքեր կարապետին եւ այլ առք եկեղեցեան որ առաւ կան ի յաւանութեան քրիստոսէկցն: Ի թուականին Հայոց Ռ. Ճ. Ի. (= 1696) ձեռամբ անիմատ արքիս առաւ երկցու:

3.

Ա Ե Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ՌՃԻՆ=1737:

ԹՈՒՂԹԸ 278 էՂ 556: — ՄԾԹՈՒԹԻՒՆ 11 × 8, 5: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ 7, 5 × 6, երկսին, իւրաքանչիւր 7, 5 × 2, 5: — ՏՈՂԹ 22: — ՆԻԾԹ ԹՈՒՂ քարակ եւ ողորկեալ: — ԿԱՐՄ արեւելեան, կաշկպատ տախտակեալ, երկու երես արծաթապատ յիշատակագրութեամբ: — ՀԱՄԳԱՄԱՆԸ ընդանրապէս մարտը պահուած: — ԳՐԻ քողորգի փոքր, մաշուր եւ կանխաւոր: — ՀԱՐԻԱԳԻՐԸ թաւաթիւն զուստն եւ վայելուր: — ԽՈՐԱԳԻՐԸ եւ սկզբնատուր կարմրագիր, ինչպէս նսեմ սիններ կարմիր շղանակաւ պատուած են: — ԽՈՐԱԳԻՐԸ Եւ իւրաքանչիւր ակետարանի սկիզբն: — ԼՈՒՍԱՆՑԱՀԱՐԻՐԸ թուով 252 զուստն եւ մաշուր: — ԿԱՐԸ Եւ իւրաքանչիւր ակետարանի սկիզբն: — ԴԱՍԱՐԸ թաւաթիւն թիւնց, մանաւանդ վերն, ուր դարձեալ ակետարանէն կտորներ թաւապակուած են: — ԺԱՄԱՆԱԿ ԻՈՃԳ (— 1737): — ԳՐԻՉ խաչատուր դպիր եւ Մանակ երէց: — ԺԱՂՆՈՂ Նոյն. իսկ ԿԱՐՄԻՂ Մարգարէ: — ՏԵՂԻ Զիլթուն: — ՏԵՂԻ Յակոբ եւ կողակեցի իւր Դէշխուն են: — ԵՈՇԱՍԱԿԱԳՐՈՒԹԻՆ զիւստը թ. 375 եւ կողի վայր:

Մատենան Եւ Երաբու, ամբողջական:

ԵՈՇԱՍԱԿԱԳՐՈՒԹԻՆԸ: 1. Արծաթեալ կողի վայր զանգակաւ. «Յիշատակ եւ առք իսրայ. արքիս մեղաւ որ ծնողիք. որ եւ հայաւերն արծաթի մամուռն եւ արծաթեալ առքիս առք. ինչեցեկ ի քրիստոս. Ատուած թվին Հայոց Ռ. Ճ. Ի. (= 1739): 2. Գլխաւոր յիշատակարան (թ. 375): «Փառք . . . Ընդհին Ատուած յանկեալ արարեալ առաջեակ զառաւորակ գտառարկն առք ակետարանս ի յերկիր իսրայիկ ի գիւղաքաղաք ի Վիլնայ, ընդ հովանեակ առք Ատուածանին եւ արքին Թէոդորոսի զնուարին. եւ արքին պարսպան ճգնաւորին. եւ այլ ամենայն եկեղեցեան որ առաւ հայաւեր կան ի յաւանութեան Հայոց կապեան սեռի ի կաթողիկոսութեան կեկեղեցեան տէր Կաթողիկոս: Ի թվին Հայոց Ռ. Ճ. Ի. (= 1737) Իսրայ քրիստոս եւ ծնողեան առաւածով, առ մեռամբ արքայ հոգ եւ մոխիր կոխան ամենայն նուառտ տէր ահալ էրէցու մեղաւման քրիկ ի ինքզնի ուսողիցն իմյ իսկաւորս որդի: ամէն եւ ստացալ զիստը ակետարանս յաւան ի կողակեցի ղէշխանին եւ որդրք արմինն Մարգարէն շնորհքին պաղարման հարսին աղլարին

դաջն նորա հաւրն տաւարին եւ մարն լաւ հաւին: Եւ քուերն թուրմանդին ամէն: Գրեցաւ սուրբ աւետարանն ի թիվն Զ. Լ. (— 1489) որ սուրբ ուխտս կապոյի ձեռամբ սարգիս արհի վարդապետի անկերպոցայ ի խորոյ սատու առաւել ամեն մարտիրոսին եւ երարն շարի բէկին եւ ձնոցայն եւ ամենայն արեան մերտաւոց եղև սա յիշատակ ի գուռն սուրբ սարգիս ի գիւղի քիլի: Ի ձեռն տէր մկրտիչ թաճանային, որ խնամ զուրբ աւետարանս, եւ վարձս յատանաւոյ առցեն: Գարնեայ լիշեղէն ի քրիստոս զվերադարձայն որ եղև մանաւկից եւ կորցր ի սուրբ աւետարանիս՝ հաւատարմի՝ ամանաւորն դաղմի եւ եւ որ սուրբ աւետարանս յիշատակ իւր հոգւոյն եւ ծնաւոցայն: Եւ արիւղարմին եւ գտեալն զհոգարմն սատուան սղորմի մասցէր ամէն: Եւ

Եւ կից սուրբ ուրիշ գրով. — Չվերջի ստացաւ զսուրբ աւետարանին ի յոյճն գլխի յառաջն գիտ եւ կարգայ եւ զոգորման հանէ, որ պարտա . . . եւ ստուռած ձեզ այլ սղորմացի ամէն:

6.

ՄԱՇՏՈՑ

ՌԻՒՒ = 1595:

ՌՈՒՂԹԸ 240. ԷՆՐ 480:-- ՄԵԾՈՒԹԻՔԻՆ 16X16: Ե: — ԳՐԻԹԻՔԻՆ H X 6, 5, միսիքին: — ՏՈՂԸ 19: — ՆԻԹԻԹ ԹՈՂԸ, ՆԱՍՏԻ եւ զորդիկալ: — ԿԱՅՄԻ ԿԱՅԿԱՍՏ ՍՈՒԽԱՍՏԱՅԿԱՅ ԵՐԵՒԵԼԻԱՅ, թաւապատ եւ մէկ երեւն սրծաթապատ եւ խաւ: — ՄԱԳԱՂԱԹԵՍ ՊԱՇՏՊԱՆԿ ԶՈՐ ՆԱՍՏ ի գիւղն: — ԿԱՄԱՄԱՆԸ մարտր պաշտամ, — ԳԻՐ մծ թուրդին, — ՀԱՄԱՆԱՍՏ եւ մարտր, միշակ գեղեցկաւթեմալ: — ԿԱՄԱՄԱՆԻՔ ԲԱՍՏԱՆԻՔ, մանուշակաւ, միշակ յաղորդեմալ: — ԽՈՂԱՅԻՐԻ եւ սկզբնատար եւ առաջին տողը կարմրագիր: — ԽՈՂԱՅ ԿԱՅ 1 ՆԱՍՏ ի սկզբն: — ԼՈՒՄԱՆԵԱՅԱՅԻՐ ԹՈՂԸ 40, միսպոյն եւ ոչ շատ յաղորդ: — ԴԱՄԱՆԻՔ ՎԱՅԻՆ ԶՈՐ մագաղաթնայ թղթերն եւ թղ. 1 եւն: — ՄԱՄԱՆԱՅ ՌԻՒՒ. (1595) — ԳՐԻՒՄ ԶՄԱՍԽՈՐԵՐ: — ՏԵՂԻՒ անշուշտ Ս. Կարապետ Փնուղի: — ՏԵՂԻ ՌԻՄԱՆԸ: — ՏՐԵԱՆԱՅԻՆԻՔՈՒԹԻՔԻՆ ԵՐԵՐ ՆԱՍՏ ի վերջ:

Մատենան եւ Մատուց սուրն մէջ ծանօթ կտորները կը գտնուին:

ԹԻՇԱՍԱՆԱՅԻՐԻՔԻՆ: 1. Գլխաւոր յիշատակարան. «Փառք . . . յանկելեայ կատարանս գրեմանք որ կաշի մաշտոյ ի թիվանիս Նայոյ Ռ. Խ. Դ. (— 1595)» Զեռամբ յոյճամեջ նուազս մարտիրոս յաղորդ ի խորոյ թամալին: Եւ իւր արդիւն մարտիրոսին եւ մարտին: Եւ Երեւնայն եւ ստուռածատուրին: Եւ այլ ամենայն արեան մերտաւոց իւրոց ամէն: որ ստացաւ զսա ի հալոյ յաղորդ իւրոց եւ եր. ի ձեռն. Տէր մարտիրոսին: Բիւիշեք ի մարգաթայ ապաւին ձեռ զաւարտելքն իմ գուր միջոյն: Եւ գիւհտեի մանու մանու, եւ մարմնաւ որ ծնաւ զքն զհասպեան. եւ զմայն իմ դեմաթուն, եւ զորդին իմ գոհանեան, եւ վանեան եւ զմարգարիտն եւ զմարտն, եւ զմարտը գաւառեայ գրաւկն եւ որ յիշէ յիշեալ լիցի ի քրիստոսն ստուռած մարտի մարտ ամէն անմարգիր լիւր: Եւ ստացաւ զսա ի խորոյ թեան գրչի կը կարն մեր այս եւ զայնից ակապանձ եւ հոգի ինկն ի հուր հայեւ եւ մեր այլ մարմնաւ որ գրով այսչափ կարգացաւ, նմա փառք յաւիտեան ամէն:

2. ՌԵՐԸ ԳՐՈՎ. «Սուրբ քրտի. Հայոյ մեր ստացէր ննջեցեայ ստաթի հոգոյն, Նանդիպայ, երբոր Ննջեայ, ստաթեայ, ապկա. մի լուր եւ համբերայ, եւ ծով բան ինչ աւելի աւել թեզ ծով ծով գրեցոյ սա թուին Ռ. Ճ. Խ. (— 1591)»

3. ՌԵՐԸ ԳՐԵՒ. «Ի թիվանիս մարտի՝ Ռ. Մ. Հայրաւորն եւ Ժ. Ե. Թ. (— 1769.)» Եւրիսի. աւ. սոյն Բ. վանանեցաւ ի քանուր Գրտի ծնունդագործ վարդապետը: Ի Հայրապետութեան արագան կաթու:

դիտոս Գարբիէի կիկիկոյ, թարեցաւ մարտի վարդապետը ի գուռն սուրբ կարապետին վանոյ մէջ: 4. ՌԵՐԸ ԳՐՈՎ. «Յիշատակ եւ արծաթապատ մաշտոյս ի Կերմանի ի. մանու կեղեցեայն, արգեմար մաշտոսի Գլխաւոր եւ կողակցոյն մաշտոսի հոգարմին: Եւ արդւոյն սարգաւապ տիրացաւ սահգանձոսին եւ տիրացաւ սարգիս եւ համայն կենդանեաց եւ ննջեցեայ հոգւոյն: Ի թուով ՌՄՂԻՔԻՆ (— 1825) եւ յուրիս ժեհին»

Արշակ սրկ. Միւրդաւանայ խաւարի եւ ամէկ զատ բանի մարմնագրութեանը պատմունքն, որոյն հետաքրքրական կրնան ըլլալ նշտամունքն, եւ զորոյն պատմող իրեն յաւելումս յաւել կը բերնի:

1. Գուռնիս Ս. Կարապետ վանոց եկեղեցիոյն գրան վրոյի յիշատակարանը. «Վերանի նորագեցաւ. վասն սրբոյ յովհաննէս կարապետին. ի Հայրապետութեան Տեան Տեան կրակոյ. կաթուրիկոսի եւ առաջնորդութեան թովմայ աւետարանէր եւրոպային թիվն Նայոյ Ռ. Մ. Կ. Զին. (— 1817):»

2. Վերի Հին առաջնորդարանի գրան վրոյ կայ այս ստանաւոր: «Գուռն իմ գեղեցիկ, սեռեկայ այնքան, ի հրաւիրակ սիրելեայ որք զան, որ զեւ եւ կանգնել երջանիկն օհան, կրելով վասն իմ պիտաւանքն եւ շան Նիկիպոյոսի յառաջնորդութեան. քաղ Հալուին հրաշագործ սրբոյ տուն, ով բիթ կայող զեւ բնոր պատուական բրաւուն. Ռաւմիկ կայ թեզ. թուական. Ռ. Մ. Կ. Զ. (— 1809):»

— Վերին տողեր ուղիղ ընթերցում չեն երեւար: 3. ՌԵՐԸ Ս. Ստեփանոսի գրեթեմանի գրան քովի քարին վրոյ գրուած եւ գլխագրեով. «Նորոցեայ ապկա ձեռամբ Երեւնի. . . վարդապետի որ անուրեմ. . . Տեան» Ովանէին: Եւ Հայրապետութեան որոյն Հայրապետի ստուռածայ բանութեան վարդապետին: Եւ իւր անարժան ծնաւայ յ յուրե. . . որ [կ]ին նորոցեայ: Թուին ի Ռ. Ճ. Կ. Զ. (— 1717):»

Եւ ձեռնամակ աւելցուցած եւ այստեղ յաղորդ յառկանի. «տեղեկութիւն Մկրտիչ վրդպետին վրայ: . . . «Այս վարդապետը վանքին դիմաց լուսն վրայ կ'ըլլէ, որ լուսն անուր յիշատակի կ'անուանեն թուրդ լուսնեցի. կարանեցի եւ կանւլ. անիւրեպակ եւ Նուրն թուղ. Մկրտիչ վարդապետը կը սիրէ ու կ'ըսէ. «Կարանեցի, գագէր: Այսպէս Նուման ընկուն պէս թուլն կը Նուման: Այժմ ասոր գերեզմանը քննուի Ս. Կարապետ վանքի մէջ սկիզբեայ դասն թով կուշանին տան: Եւ թուր ժողովոցը Նուման ըլլալուն պէս այս գերեզմանին կու գան՝ նոր ծովկաթոց կ'ընեն, անմիջապէս եւ թովկուին: Նոր Նուման սրբոյն դաս կ'ընծային: Տէր Նիկիպոս նախկինու Քննուղի անուրեւոր շատ իշաւքնի պատմող իմ, քայք իւրի շումանցի Նումանակը մանրամասնաւ ընթերցողաց մանր ծրուիլն շարտաւորու Նուման:»

Ս. Այս արձանագրութիւնը մեծաւ մասամբ պատուագրեւոր զրուած եւ ընթերցանութիւնը շատ լեւ. որով իւր իւր քառեր յառաջանակն կը մնան: — Զեղեանի ընթերցանութեան խաւարն եւ Նուման վրոյ. Բաղչեայ. Կ. Զ. Զ. (1834) խաւարն գրած ծանօթ յիշատակարանի: Բաղչեայ, որ չափական փոխադրութիւն մը եւ ինչոյց Նումանագր. կրնան ծանօթ անգաւթակնի Նիկիպոյն, ինչպէս Բաղչեայն ուրիշ Նումանի. թեւ զայն սուրբ եւ Նումանագր սարգիս արգեւ ապարան թեւար ի լուր հանուած եւ: յոյճ: